

Enver Kazaz

MOGUĆNOSTI ČITANJA

Gordana Muzaferija, Fahrudin Rizvanbegović i Vojislav Vujanović

Antologija bosanskohercegovačke drame XX vijeka,

Alef, Sarajevo, 2000.

Bosanskohercegovačku književnoznanstvenu praksu zadnjeg desetljeća prošlog stoljeća obilježava nastojanje da se preko žanrovskih antologija uspostavi tradicionalni model književnog kanona kao palijativna zamjena za nenapisanu/odsutnu povijest književnosti. Taj je kanon nastojao biti izgrađen na izboru iz ukupnog književnog korpusa onih djela koja nose *trajnu književnu vrijednost*, želeći se tim argumentom nametnuti ukupnoj literarnoj praksi kao centralno mjesto proučavanja/predavanja književnosti na svim znanstvenim nivoima.

Urednik sarajevske izdavačke kuće Alef, Enes Duraković pokušao je proces kanoniziranja u jednoj izrazito složeno ustrojenoj književnosti kakva je bosanskohercegovačka izvesti na dva nivoa. Prvi je nivo kanoniziranja nacionalne, bošnjačke književnosti kao sastavnog dijela poliloški zasnovanog modela bosanskohercegovačke kulture, gdje u ravni poliloga osim bošnjačke sudjeluju i hrvatska, i srpska, i židovska književna tradicija. Rezultat tog nastojanja je projekt deset žanrovski postavljenih antologija bošnjačke književnosti (pripovijetke, poezije, drame, poezije na orijentalnim jezicima, usmene lirske poezije, usmene epske poezije, starih bosanskih tekstova, eseja, putopisa, usmene priče). Drugi nivo kanoniziranja odvi-

jao se u *bosanskoj ravni*, gdje poliloški postavljen model nabrojanih nacionalnih literatura gradi relativno homogeno *jedinstvo u razlikama*. Rezultat su u ovom slučaju tri Alefove antologije: bosanskohercegovačke poezije, pripovijetke i drame XX vijeka.¹

Pitanje koje se nužno postavlja u povodu ovih antologija, a na koje za sada nema valjanog znanstvenog odgovora, jeste: mogu li ove antologije kao permanentna lektira uistinu zamijeniti odsutnu/nenapisanu povijest književnosti, čak nenapisanu njenu povijesnu katalogizaciju, i ako mogu - kako to čine? Stupanj sumnje proizlazi iz načina na koji se ustrojavao kanon, pa je samo po sebi jasno da *povijest svakog pojedinog žanra nije potpuno sukladna* antologičarskom zbroju njegovih *trajnih vrijednosti*, ma na kojim aksiologijskim osnovama taj zbroj bio zasnovan. Stoga, iz ovog rakursa njihove uloge, te antologije valja promatrati i kao *uvod u znanstvenu raspravu* o genezi bošnjačke književnosti (kada su u pitanju antologije koje se odnose samo na bošnjačku književnost) ali i

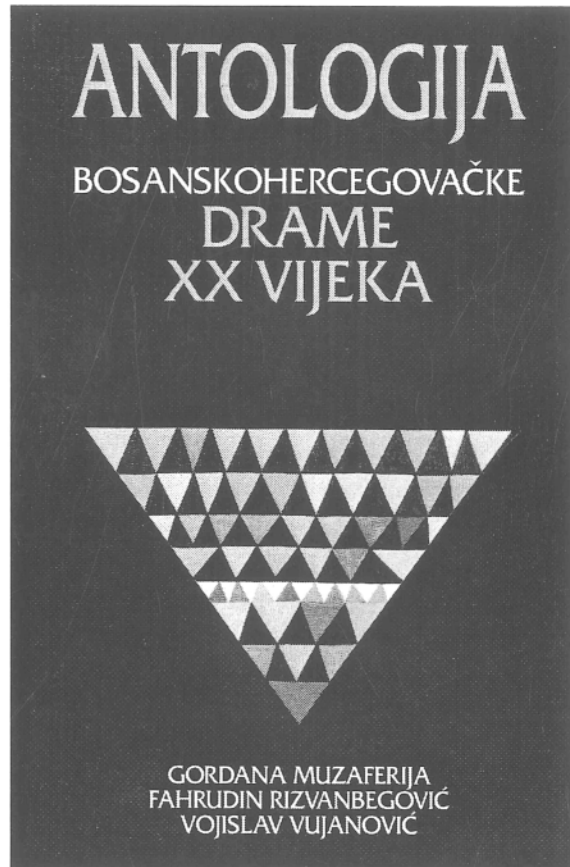
¹ Ivan Lovrenović, Nikola Kovač i Enver Kazaz *Antologija bosanskohercegovačke pripovijetke XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 2000; Enes Duraković, Marko Vešović i Mile Stojić *Antologija bosanskohercegovačke poezije XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 2000.

o genezi i *prirodi bosanskog poliloškog kulturnog modela*, mogućnostima i principima njegovog znanstvenog opisa i u književnopovijesnoj, i u književnoteorijskoj i u kritičkoj ravni (kada su u pitanju antologije koje okupljaju bosanskohercegovačke književne vrijednosti).

No, bez obzira na ove nedoumice, ove antologije pokreću čitave skupine različitih književnoznanstvenih pitanja, pa se njihova pojava, barem u ovom trenutku, nadaje izrazito dragocjenom u literaturi koja nije do sada imala valjane šanse, pa ni osnovne preduvjete za znanstveni opis.

Antologiju bosanskohercegovačke drame XX vijeka - u kojoj Gordana Muzaferija u predgovoru objašnjava kriterije antologičarskog izbora, valorizira dramski korpus u bosanskohercegovačkoj književnosti, daje skicu njegove modelativne i tipološke strukture i u svojevrsnom hermeneutički postavljenom pregledu analitički obuhvaća svaki pojedini dramski tekst uvršten u antologiju - nužno je promatrati kako unutar konteksta u kojem se pojavljuje, dakle kao sastavni dio Alefovog projekta antologičarskog okupljanja bosanskohercegovačke književnosti, tako i kao samostalno djelo koje pokreće niz bitnih pitanja vezanih za bosanskohercegovačku dramu.

U ravni konteksta u kojemu se pojavljuje ova antologija intencionalno je centripetalna, budući da pokušava oformiti kakvo-takvo središte oko kojeg se okuplja korpus drame u bosanskohercegovačkoj književnosti, ili ka kojemu se taj korpus u svojoj genezi upravlja. Stoga ona, iz aspekta dekonstrukcije procjenjivanja estetskih vrijednosti bosanske dramatike, pokušava zatvoriti, odnosno premostiti praznine unutar kulture koja ne posjeduje autoreferentnu moć sistema, bez obzira da li te praznine proistjecale iz geneze drame, ili iz nedovoljne interpretacijske, odnosno književnoznanstvene obrađenosti.

Središte koje promovira ova antologija, što nužno upućuje na njenu *modernistički shvaćenu zasnovanost*, ogleđa se u pronalazaženju *inovativnih dramaturških i tehničkih zahvata u samom tekstu*, kao jednom od osnova antologičarskih kriterija. Pri tome se to središte usmjerava ka recentnoj književnoj praksi iz čijih dosegā se onda procjenjuje kompletna dramska produkcija. A to znači da je ova antologija *razmatrala kompletnu dramsku produkciju sve do naših dana i dobrim dijelom se u izboru oslonila baš na recentnu dramatiku, nalazeći upravo u njenim inovativnim dramaturškim i tehničkim zahvatima mjeru kvaliteta na dijahronijskoj osi što se probija u novo stoljeće.*²

² Gordana Muzaferija Predgovor *Antologiji bosanskohercegovačke drame XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 2000, str. 6.

Ovako postavljeni kriteriji rezultirali su dvjema važnim posljedicama. Prva je logično proizašli nacrt modelativne strukture bosanske drame, koja se onda i valorizira kroz imanentnu logiku žanra te u skladu s tim i antologijski odabire. Tu ova antologija i popunjava književnopovijesnu prazninu, koja joj nedostaje za eventualno utemeljenje kriterija, a istodobno i otvara prostor za jedno u osnovi složeno sintetsko iščitavanje ukupnog korpusa. Drugu posljedicu možda najbolje izražava sama Muzaferija već u prvoj rečenici svoga predgovora: *Iako antologija neće da bude kronika historijskog razvoja jednog žanra, niti pregled poetičkih načela i oblikotvornih mogućnosti pojedinih stilskih pravaca, ona je uvijek pomalo od svega toga, jer već u njenom zasnovu na mreži estetskih čvorova prirodno je sadržana i zakonomjernost stvaralačke interferencije moderniteta i tradicije, koja kroz sukob inovativnih pomaka i konvencionalnih klišeja povremeno rezultira pojavom kvaliteta unutar određenih vremenskih meda.*³

Kada je u pitanju prva posljedica antologičarskih kriterija, nedvojbeno je da *Antologija*, kako svojim izborom tako i objašnjenjima tog izbora u predgovoru, rezultira nizom neospornih vrijednosti. A kada je u pitanju druga posljedica, postavlja se nekoliko bitnih pitanja koja iz nje proistječu. Ambicija *Antologije* da popuni praznine književnoznanstvene prakse, okreće je ka tome da bude i *hronika žanra, i pregled poetičkih načela i oblikotvornih mogućnosti pojedinih stilskih pravaca - što upućuje na činjenicu da se antologičarski kriteriji hoće nametnuti i kao književnopovijesni opis korpusa*. Ma koliko antologičar bježao od svoje subjektivnosti, on ipak vlastito čitanje ugrađuje u antologiju (u ovom slučaju to su tri antologičara, gdje je vodeći stručnjak u istraživanju bosanske dramatike upravo Gordana Muzaferija). Kao *subjektivni pogled unazad, ova*

antologija ipak ne čita korpus iz perspektive *moderne*, iako se promoviranjem središta iz kojeg motri, vrednuje i analizira korpus ona priklanja modernističkoj paradigmi, nego iz perspektive *postmoderne drame u BiH*. Tu se drama Almira Imširevića *Kad bi ovo bila predstava* nameće kao vrhunac težnje drame da svojom protejskom biti prepokrije ne samo druge književne žanrove i relativizira njihove genološke odrednice, nego i da se uspostavi kao *transmedijalni tekst*. Otud ta drama *kao završna tačka geneze baca novo osvjetljenje na ukupan korpus i samim tim relativizira logiku modernističkog središta* na kojem se ustanovljuje antologičarski izbor. Imširevićeva drama i njena postmoderna aura zamagljuju antologičarsko središte, relativiziraju njegovu postamentiranost, raspršuju *uspostavljeni sistem, te na koncu otvaraju mogućnost i za drugačiji koncept antologičarskih kriterija*. To je istodobno i jedna od najznačajnijih kvaliteta ove antologije, jer joj ne dozvoljava da se uspostavi kao samodovoljan, zatvoren sistem, koji je književnopovijesnu vertikalu žanra prihvatio za svoje temeljno načelo.

Otud je u (dosta uspjelom) nastojanju da pomiri književnopovijesnu *objektivnost* i *antologičarsku subjektivnost*, Muzaferija izvela namjesto povijesnog kataloga tekstova, katalog modela i makromodela koji joj omogućuju provjeravanje vlastitih kriterija, neku vrstu njihove objektivizacije. Pri tome, to nije katalog koji se zasniva isključivo na osi pravilne dijakronijske smjene, nego na nekoj vrsti neprestanog prelijevanja jedne makromodelske strukture u drugu, jednog modela koji ulazi u opseg drugog. Konačnu listu modela Muzaferija ustanovljuje u sljedećem nizu:

1. *Mimetički makromodel* drame koji najznačajniji doseg ima u *modelu građanske drame*, gdje su kao antologijske vrijednosti izdvojene drame *Kao vihor* Svetozara Ćorovića i *Hanka*

Isaka Samokovilije.

2. *Artistički makromodel* koji svoje anto-logijske vrhunce ima u ekspresionističkom poetičkom modelu i to u dramama *Pomrčina krvi* Ahmeda Muradbegovića i *Carske kohorote* Borivoja Jevtića.

3. Modeli koji pokrivaju raspon od *mimetičkog do alegorijskog*.

3. 1. *Historijski model* koji je predstavljen dramama *Veliki vezir* Derviša Sušića i *Rimski dan* Miodraga Žalice.

3. 2. *Egzistencijalistički model* u kojemu su kao antologijske izdvojene drame: *Soba* Irfana Horozovića, *Otočanke* Radovana Marušića, *Nije čovjek ko ne umre* Velimira Stojanovića i *To* Alije Isakovića.

3. 3. *Model poetske drame* gdje su izdvojene drame *Hazreti* Fatima Safeta Plakala, *Hasanaginica* Nijaza Alispahića i *Refugees* Zlatka Topčića.

4. *Semiotički model* koji je predstavljen dramama *Kad bi ovo bila predstava* Almira Imširevića i *Tamo je dobro* Dževada Karahasana.

Izvan ove liste modela u *Antologiji* stoji samo drama *Djelidba* Skendera Kulenovića, koja, u stvari, razara *simplificirani mimetički model* uspostavljen u književnoj praksi poetikom *socrealizma* nakon Drugog svjetskog rata sa ispolitiziranom književnosti i fokusom *re/prezentacije društvene stvarnosti* usklađenim s ideologijom *Apsoluta Partije i s njom izvedenog diktatorskog ideološkog uma*.

Ovakvo utemeljenje antologičarskih kriterija omogućilo je Muzaferiji i njenim koautorima, ali prije svega Muzaferiji kao piscu predgovora i očitom *centralnom autoru ove antologije*, jer ona *potpuno prirodno proističe iz njenog dosadašnjeg istraživanja drame u BiH* (magistrirala na temu *Suvremeno dramsko stvaralaštvo u BiH*, a doktorirala na temu *Narodna pjesma kao inspiracija u jugoslavenskoj drami*, te objavila znatan broj

studija i eseja iz oblasti drame) da uspostavi jedno dosta složeno *shintetsko čitanje* dramskog korpusa u bosanskohercegovačkoj književnosti. Tom se čitanju teško mogu naći neki ozbiljniji prigovori, pa se ono barem u ovom trenutku pokazuje kao najobuhvatnije i najrelevantnije ispitivanje cjeline dramskog korpusa u BiH. Tamo gdje se u ispitivanju odnosa paradigmatске i sintagmatске ravni cjeline korpusa i svakog pojedinačnog teksta ugrađivala *metafizika čitanja*, ova antologija i plijeni svježinom svoga interpretacijskog zahvata u estetsku dimenziju teksta. Tu se ona i otvara za dijalog s drugim i drugačije postuliranim pristupima korpusu bosanske drame, ukazujući se i kao plodotvorno polazište za njihova uspostavljanja. Imanentna logika žanra kroz jedno stoljeće poslužila je antologičarima za *interpretacijsko konstruiranje modelativnog sistema*, a njegova *dekonstrukcija iz različitih uglova*, naznačena ovdje kroz postmodernu stanje žanra, tek sad je moguća. A to znači da se ovom antologijom otvara mogućnost drami da plodotvorno *diskutira sa svojom poviješću unutar složene poliloške strukture bosanskohercegovačke književnosti*, ali i u znatno širim kontekstima.

³ Isto, str. 5.